

До біографії митрополита Онисифора Дівочки.

Написав Михайло Грушевський

Особа митрополита Онисифора, завдяки головно своєму упадку, стала з часом осередком різних легенд, які почали досить скоро наоколо нього обростати, і не перестають обростати й досі.

Почати від самого імени його. Не одного дослідника інтригував він своїм незвичайним прізвиськом. Як відомо, в сучасних актах він зветь ся часом Онисифором Петровичом, часом Онисифором Дівочкою (Дѣвочка — напр. Акты Зап. Рос. IV, ч. 14 і 19), і се друге прізвисьце, по при перше, не одному видавало ся прозваннем (Spotname), а не властивим назвищем. Ще недавно такий авторитетний в російських наукових кругах спеціаліст як П. Гильтебрандт писав про Онисифора: „родомъ изъ галицко-русской шляхты, былъ двоеженецъ; на время посвященія покинулъ своихъ женъ, но потомъ сталъ открыто жить съ ними, и за свое пристрастіе къ женскому полу получили прозваніе Дѣвочки, настоящее же его прозвисьце (по отцу) было: Петровичъ“ (Рус. историч. бібліотека т. XIX, 1903, примітки с. 84). Та вже сам той факт, що митр. Онисифор в королівських грамотах зветь ся тим іменем, повинен був сказати дослідникам, що се не могло бути глузливе прізвисьце. Припадком стрів ся мині оден документ¹⁾, що не полишає в тім, як мині здаєть ся, ніякого сумніву. Се випись з актів іродських воєводства новгородського з 1596 р., мова йде про загадкову смерть случького доктора Григорія Ройзія (Ройзыушъ), що мешкав у своїм фільварку під Слуцьком, у двох милях, „під княжною Софією Слуцькою“ і нагло

1) Рукописи вкраїнської академії наук ч. 269, л. 5—6.

вмер в ночі з 16 на 17 грудня; висловлено було підозріння, що він був задушений кимсь з домашніх: або жінкою своєю Ганною Станівною, „с которою дей у великой незде жыль“, або сином Станиславом, „отъ которого дей тежь великие себе прикрости мель и недоброе воли до него былъ“, або кимсь з челяди; тому Єронім Ходкевич, опікун княжни Слуцької і адміністратор Слуцького князівства, послав намісника слуцького „в вознымъ повету новгородского Щаснымъ Девочкою“ і двома шляхтичами на оглядини небіжчика, але родина небіжчика не допустила їх до оглядин. Отже сей возний Щасний Дівочка, по всякій правдоподібности, був з фамілії митрополита: призвище занадто рідке, аби можна було припускати тут припадкову згідність, а та обставина, що сей возний виступає в митрополічій епархії, в воеводстві Новгородським, потверджує сю гадку. Як відомо, митр. Онисифор перед своїм іменованнем на митрополита був ігуменом Лаврашівського монастира в тій же епархії, ще від часів Жвймонта Август¹⁾. Здогад, що Онисифор походив з галицької шляхти опираєть ся тільки на тім, що православні галицькі шляхтичі в своїм листі до Онисифора називають себе „братья вашей милости“ (Акты Зап. Рос. III, ч. 146), але се вираз занадто загальний, аби з нього робити такий вивід. З вище наведеного стає далеко правдоподібнішим, що Онисифор походив з новгородських бояр чи дрібної шляхти, з роду Дівочок, з яких був і той возний новгородський.

Що фамілія Онисифора мала призвище Дівочок, тому він, розумієть ся, не був нічого винен, але з того імени зробили йому репутацію бабія, женолюбця. В старих джерелах він зветь ся двоженцем, то значить, що був два рази жонатий перед посвященнем — в того роблять тепер, що він мав дві жінки разом і навіть жив разом з обома. Але про се ми не маємо ніякої звістки, і сього з певностию не було.

Діло в тім, що так як нетакт і самовільство патр. Єремії в його дійсно нещасливий приїзд на Русь²⁾ служили прихильникам унії одним з аргументів за розривом з патріархатом, так з другого боку противники унії старали ся всякими способами

¹⁾ Акты Юж. и Зап. Россіи I, ч. 200. Зовсім безпідставним здогадом являють ся слова м. Макарія, що Онисифор був іменованый митрополитом „прямо изъ свѣтскихъ людей“, Исторія рус. церкви IX, с. 403: нема ніяких вказівок на те, щоб Онисифор не був пострижений, не був дійсним ігуменом того Лаврашівського монастиря.

²⁾ Див. т. V моєї Історії України-Руси с. 549 і далі.

виправдати Єремію в його розпорядженнях, а тим самим — мусіли представляти Онисифора в можливо темнім сьвітлі, щоб оправдати такий різкий факт — скинення митрополита з престола. Але властиво нічого конкретного не могли сказати проти нього й сі його хулители, тільки те що він був „зложений“ за двоженство, як каже автор Перестороги: „видячи митрополита кievського Онисифора двоженца, съ престола зложилъ“.

Причина була отже марна, чисто формальної натури. Треба згубити всяку перспективу, щоб написати те, що написав пок. Макарій в своїй поважній історії: „Еще прискорбнѣе (того, що Онисифор був поставлен митрополитом просто в мирян — чого одначе ми, як сказано, зовсім не знаємо) было то, что онъ возведенъ былъ въ санъ архіерея — митрополита, вопреки каноновъ, изъ двоеженцевъ, къ общему соблазну вѣрующихъ“. Канон, що забороняв „двоженцям“ приступ до посвящення, дуже мало авторитетного походження і ще меншої льотики, дуже мало заховував ся в практиці української й білоруської церкви¹⁾ — порівняти напр. голосну історію Дениса Жабокрицького, якому московський патріархат відмовив посвящення через те, що був два рази жонатий, і змусив до переходу на унії: ті що вибрали Жабокрицького, очевидно, не вважали двоженство, чи ліпше сказати — второженство за перешкоду, так само як і ті що вибрали й сьвятити Онисифора. Соблазнъ та прикрість від його второженства ледво чи міг хто відчувати, крім спеціальних канонистів. Але стало ся; треба було можливо оправдати скинення Онисифора, і пішли на нього валити ся різні вини й підозріння.

Уже львівське брацтво в своїм меморіалі, писанім в переддень довершення унії, з усею силою ударяючи на зрадливу єрархію та підносячи розпорядження патріарха, починені для поліпшення церковних відносин, між иньшим сипнуло не жалуючи й Онисифорови, закинувши йому і „лихе пастирство“ і „сумнівність в вірі“, поставивши в вину не тільки його власне друге ожененне, але й те, що він допускав до владцтва владиків двічі оженених, позволяв їм мешкати з жінками, посвятив кілька тисяч попів двоженців і троженців, людей підозрі-

¹⁾ Пор. статейку пок. Лебединцева Второбрачіе южнорусскихъ священниковъ конца XVIII в. и его историческіе предеденты (Кiev. Старина 1883, II).

ваних в різних проступках¹⁾. Самому Онисифорові, як бачимо, неприхильні йому автори чи автор меморіалу не уважали можливим закинути, що він мешкав з жінкою, тим більше — з двома жінками разом, і се повинно вистати за відповідь на новітні здогади того рода. Автор меморіалу постарався нагромадити иньші обвинувачування, але широкий розмах пера сам найліпше виявляє нерозважність і довільність сих закидів: м. Онисифор, хоч би умисно сьвятив самих „двоженців і троженців“, не міг би посвятити їх і тисячу за десять літ свого митрополитства; недостача церковної дисципліни в єпископаті й єрархії взагалі було явище далеко старше, ніж часи правління Онисифора, а закид „сумнівної віри“ сьвідчить хіба про брак яких небудь конкретних провин Онисифора, коли приходилося аж такі закиди видобувати на нього. Отже й закид „лихого пастирства“ може дуже мало мати значіння в таких устах, і дійсно, всі отсі закиди зістаються суб'єктивною власністю автора сього меморіалу, і ані автор Перестороги, ні иньші полемісти не повторили його закидів Онисифорові. Се все могло би бути осторогою й для новітніх дослідників, але ті ж мотиви, які понудили незвісного нам братчика зложити всі гріхи і хиби православної церкви на м. Онисифора, робили своє далі. Пок. Малишевський, ухопившись за голословний закид підозрілої віри, зробив з Онисифора „тайного сообшника полужидовствующих“²⁾, звязавши з сим доріканням Онисифорові в згаданім листі галицької шляхти, що він попускає „Жидом“³⁾. Се, розуміється, дуже непевна гіпотеза, але її повторив і Ор. Левицький в своїх цінних розвідках

¹⁾ W ktorzych staniach duchownych zamnozyl się nierząd za złem pasterstwem mitropolita kyowskiego y halickiego Onisifora Dziewoczky dwuzenca w wierze podeyrzanego, który to dopuscił byc episkopom dwuzencom, a unym episkopom y z zonami swemi byc dopuscił, mającym na sobie stan mniszy, y popow dwuzencow y trzezencow w rozmaitech występkach podeyrzanych kilka tysięcy namnozył (Monumenta confraternitatis Stauropigianae I, 2, s. 784).

²⁾ Подложное письмо Половца Смеры с. 116.

³⁾ Лист сей написаний в дуже розжаленім тоні, наслідком того, що митрополит не прибув особисто на сойм, як обіцяв, щоб допомогти православному в Галичині оборонити ся від тодішніх атак львівського арциєпискупа Соліковського, тільки прислав свої граватина на письмі. Галицька шляхта звиває митрополита до більшої активності в боротьбі за православному віру, але всі жалі й закиди, які вона підносить, дотикають загальних відносин в православної церкві, як вони зложили ся протягом століть. На рахунок Онисифора особисто припадають лише ті неясні листи його „Жидомъ на помощь“.

про соцініанство на Русі, заравом представивши Онисифора крайнім недбалюхом, якого сьвіт не бачив на митрополії— „который вообще отличался крайнимъ нерадѣніемъ къ дѣламъ церкви, за что (sic!) и былъ низложенъ патріархомъ Іеремією, по желанію православныхъ“ (sic!) (Соцініанство въ Польшѣ и Югозападной Россіи, К. Старина 1882, IV, с. 57). Се не тільки безпідставно, а й несправедливо.

Д. Гільтебрандт в наведеній своїй замітці справедливо пригадує, що ми за митр. Онисифора знаємо не тільки зло, а де що й добре, як виданне служебника його „благословеннем“, заходи перед королем в інтересах православної церкви, результатом яких було виданне кількох грамот на її користь.

За його попередників на митрополичім столі ми не знаємо доброго й стільки, і тому, не маючи ніяких причин ані підстав робити з Онисифора особливого героя: ані взірцевого християнина ані ідеального владики, ми не маємо причин уважати його й найгіршим з митрополитів, яких бачило сонце на київськім престолі. В дійсности Онисифор міг навіть належати до ліпших, а не гірших митрополитів XVI в., але лиха доля судила йому бути жертвенним козлом всіх гріхів української єрархії XVI віка. З сею обставиною повинні ми числити ся та не піддавати ся сій традиційній суттєстії, а замість збирати нові легенди — яких сьвіжу пачку кинув, як бачимо і д. Гільтебрандт в своїй замітці, старати ся глянути на того історичного нещасливця оком неупередженого історика.
